

SINFDAN TASHQARI O'QISHNING MAQSAD VA VAZIFALARI, O'QISHNI UNUMLI TASHKILLASH YO'LLARI

Andijon viloyati Ulug'nor tumani 3- umumiy orta ta'lim maktabning

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Karimova Zoxidaxon Shermatovna

Annotatsiya: Mazkur maqolada sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlarini tashkillaashning samarali usullari, uning asosiy maqsad va vazifalari yoritilgan. Shuningdek, sinfdan tashqari o'qishni tashkillaash bosqichlari va asosiy tamoyillari ham ko'rib o'tilgan.

Kalit so'zlar: *ta'limiy didaktik muommo, lug'atini boyitish, kitobxonlik madaniyati, shaxsiy qiziqishlar, Tayyorlov bosqichi, Boshlang'ich bosqich, Asosiy bosqich.*

Maktab o'quvchini o'qish malakasi bilan qurollantirish bilan bir qatorda kitobni mustaqil o'qiy oladigan, uni tushunadigan, ma'lum bir mavzuga oid kitoblarni tanlay oladigan, gazeta va jurnallarni ham mustaqil o'qiydigan faol kitobxonni tarbiyalaydi. SHu jihatdan sinfdan tashqari o'qish (STO') tarbiyaning asosiy quroli sifatida xizmat qiladi, ko'p narsani bilishga havasni orttiradi. O'quvchining ma'naviy dunyosini boyitishda shubhasiz badiiy adabiyotning ahamiyatini hech narsa bilan tenglab bo'lmaydi. Ayniqsa sinfdan tashqari o'qish darslarida sinfda o'qish darslarida o'rganilgan mavzularga turdosh mavzularni, badiiy asarlarni o'rganish, o'quvchilarni mustaqil faoliyatga yo'llashi shubhasidir. Sinfdan tashqari o'qish darslarini to'g'ri uyushtirishning o'zi alohida ta'limiydidaktik muommo hisoblanadi. Boshlang'ich sinflarda o'qish darslari ta'limiydidaktik masala sifatida professorlar: K.Qosimova, A.G'ulomov, S.Matjonov, shuningdek, dotsentlar: V.Ma'qulova kabi olimlar tomonidan ma'lum darajada ishlangandir. Bu borada V.Svetlovskaya, O.Jalilliy kabi metodistlarning ham xizmatlarini alohida ta'kidlash joizdir[1]. Metodist Barno

Ma'qulova sinfdan tashqari o'qish darslarini tizimlashtirishiga, amaliyot bilan chambarchas bog'lashga muvoffaq bo'lgan. Uning fikricha, sinfdan tashqari o'qish darslarida asosiy dars jarayonida ijodi o'rganilgan yozuvchilarning boshqa asarlarini yoki asosiy darsda o'rganilgan muayyan mavzuga tegishli yangi bir asarni o'rganish har jihatdan maqsadga muvofiqdir. Tabiiyki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozuvchilar haqidagi ma'lumoti deyarli yo'q darajada. Shuning uchun ham sinfdan tashqari o'qish darslarida badiiy asarlar tahlilini o'sha asarni yaratgan ijodkorlarning hayoti, lozim bo'lsa shaxsiyati bilan bog'liq ma'lumotlar bilan bog'lab talqin etilsa o'quvchilarning qiziqishi har jihatdan ortadi. Ko'rinadiki, boshlang'ich sinflarda sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlari orqali o'quvchilarni nafaqat badiiy asarlar bilan yaqindan tanishtirish, lug'atini boyitish mumkin, balki ularda mustaqil ishlash, badiiy asarni baholash, adabiy qahramonlarning xatti-harakatlariga to'g'ri munosabat bildirish, asar voqealari o'rtasidagi sababiy bog'lanishlar mazmunini anglash ko'nikma va malakalari shakllanadi. Natijada dastur bo'yicha o'quvchilar tomonidan egallanishi zarur bo'lgan bilimlar, ko'nikma va malakalar o'zlashtiriladi. STO' darslarida xorijiy yozuvchilar asarlarini ham o'rganish, boshlang'ich sinf o'qituvchilari hamda boshlang'ich sinflarda o'qish metodikasi bilan shug'ullanuvchi ilmiy tadqiqotchilar oldida turgan dolzarb vazifalardandir[2]. Aka-uka Grimmlar, Xans Kristian Andersen, Jonathan Svivft, Sharl Perro, Aleksandr Pushkin, Abulqosim Firdavsiy, Lev Tolstoy kabi kabi xorijiy xalqlar adabiyoti vakillarining asarlari misolida sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlarida mustaqil tarzda xorijiy xalq adabiyotini o'rganish o'quvchilarni dunyo xalqlarining turmush tarzi, ma'naviy olami, ruhiyati bilan chuqur tanishtirishga xizmat qiladi. Shunisi diqqatga sazovorki, boshlang'ich sinflarning o'qish dasturlarida hamda o'qish kitoblarida xorijiy xalqlar adabiyotini o'rganishga juda kam o'rin ajratilgan. 4-sinf o'qish kitobi bundan mustasno. Chunki mazkur darslikda maxsus "Jahon bolalar adabiyoti" bobining berilishi, mazkur bobda F.Erding, Aka-uka Grimmlar, J.Svift, A.S.Pushkin hamda Abulqosim Firdavsiy, Abdurahmon Jomiy kabi qardosh xalqlar adabiyoti namunalari o'rganilishi alohida e'tiborga loyiqdir. Sinfdan tashqari o'qishning maqsadi ham o'qish malakalarini takomillashtirish, kitob tanlay oladigan,

muntazam kitob o'qiydigan, o'qilgan kitobni to'g'ri baholay oladigan ongli kitobxonni tarbiyalashdir. Sinfdan tashqari o'qish sinfda o'qish o'quv dasturi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, unda ko'zda tutilgan maqsad va vazifalarni amalga oshirishda yaqindan yordam beradi[3]. Buning uchun o'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini tarbiyalash, ularni oddiy kitobxondan ijodkor kitobxon darajasiga ko'tarish talab etiladi. O'quvchilarda kitobga havas uyg'otishda har bir bolaga yakka tartibda yondashish, shaxsiy qiziqishlarini hisobga olish zarur. Bolalarda kitob ustida ishlash malakasini shakllantirish ularda kitobxonlik madaniyatini tarbiyalashning muhim omilidir.

Sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlari uchun haftadagi oxirgi o'qish darsining 20 daqiqasi ajratiladi va keyingi bosqichlarda ikki haftada bir marta o'tkaziladi. Bunda o'qish uchun ajratilgan soatlardan foydalaniladi. Badiiy va ilmiy-ommabop asarlar mustaqil ravishda va izchil o'qib borilsagina, o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirishga, shakllantirishga xizmat qiladi. Bunda o'qilgan asarlar yuzasidan suhbatlar o'tkazish, "Kitob haftaligi" tashkil etish, asarlar asosida kichik insholar yozishni mashq qilish yaxshi samara beradi. Sinfdan tashqari o'qish tanish bo'lmagan mualliflarning ham kitoblari muqovasi, titul varag'i, kirish so'zi, mundariyasi va suratlariga qarab asarning taxminiy mazmunini aniqlash vazifasini amalga oshirishga xizmat qiladi. Mustaqil o'qish malakasini shakllantirish 3-bosqichga bo'linadi[4]: 1. Tayyorlov bosqichi. Bu 1-sinfning savod o'rgatish davriga to'g'ri keladi. Unga darsning bir qismi – 17-20 daqiqasi ajratilgani uchun "STO' ma'lumoti" deb yuritiladi. Uning o'ziga xos xususiyatlari shundaki, o'qituvchi asarni o'zi tanlaydi, asarning kichik hajmda bo'lishiga va boshqa kitob tanlash tamoyillariga e'tibor beradi. Asarni o'qituvchining o'zi o'qib beradi. O'quvchilar asarni eshitishga, eshitganlarini idrok etishga, ularga soddagina baho berishga, asar mazmuni bilan sarlavhasining mosligini aniqlashga, asar mazmunini hikoya qilib berishga o'rgatiladi. Bu bosqichda o'quvchilar o'qish gigienasi va kitobga qanday munosabatda bo'lish bilan tanishadilar.

2. Boshlang'ich bosqich. Bu 1-sinfning 2-yarim yilligiga to'g'ri keladi. Bu bosqichda haftada 1 marta 45 daqiqalik dars uyushtiriladi. Asarni o'qishdan oldin o'quvchilar asar nomi va uning muallifi bilan tanishadilar, rasmlarini tomosha qiladilar,

daftarlariga u haqda soddagina qilib muallif va asar nomini yozadilar. Asar elementar tarzda tahlil qilinadi. Tanlangan asar (kitob) yaxshi o'qiydigan o'quvchiga maxsus tayyorgarlikdan so'ng o'qitiladi. Asarning oson o'qiladigan o'rinlarini bo'sh o'qiydigan o'quvchilarga o'qitish ham mumkin. Bu ularda o'qishga qiziqish uyg'otadi. Bu bosqichda o'quvchilar har xil tezlikda bo'g'inlab o'qiydilar. SHuning uchun o'qituvchi bu jarayonda har bir o'quvchiga individual yondashishi, kichik kitobxonni kitobni mustaqil o'qishga o'rgata borishi lozim. 3.

Asosiy bosqich. Bu bosqich 2-4-sinflarga to'g'ri keladi. Bu davrda o'quvchilarning o'qish malakalarni mustahkamlanadi. Bunda o'quvchilarning sinfdan tashqari o'qiganlari baholanadi. Baholashda dastur talablariga asoslaniladi: o'qigan kitoblarning sifat o'zlashtirishiga, miqdoriga, o'qigan kitobiga munosabat bildira olishiga eotibor beriladi. Bunda o'quvchilar muayyan mavzuga doir bir necha asarlarni o'qib keladilar, ularning ayrim o'rinlarini ifodali o'qib beradilar, o'qigan asarlarini o'zaro taqqoslaydilar. Asosiy bosqich yakunida kichik yoshdagi o'quvchilar faol kitobxon uchun zarur bo'lgan yaxshi o'qish ko'nikma va malakalarini egallashlari, eng muhimi, ularning kitob hamda mustaqil o'qishni yaxshi ko'rishlariga erishish juda muhimdir.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz joizki, ilm-fan, texnika jadal taraqqiy etib borayotgan hozirgi sharoitda inson shaxsiyatida ham katta o'zgarishlar, rivojlanish ro'y bermoqdaki, natijada 353 kitobxonlar ma'naviyati va ruhiyatini o'rganish murakkablashmoqda. Chunki matbuot, radio, televideniya axborotlari tufayli yoshlarning mustaqil fikrlash darajasi o'smoqda. Bu esa badiiy asarni targ'ib qilish uslublarining turli shakl va uslublaridan foydalanish tufayli tushuncha doirasini aniqlash kerak. Badiiy asarni tahlil qilishning shakl va usullarini uzluksiz takomillashtirib borish, o'quvchilarga badiiy asarning ta'sir kuchini oshirish yo'llarini ishlab chiqish esa sinfdan tashqari o'qishni san'at darajasiga ko'tarishning asosiy shartidir. O'quvchilarda badiiy asarni emotsional qabul qilish, kishilar ruhiyatini anglash ehtiyoji tug'ilishi bilan adabiyotni o'rganish zaruriyati paydo bo'ladi. Badiiy asarni o'rganish jarayonida o'qituvchi o'quvchilardagi ana shu ehtiyojni rivojlantirish orqali ularni san'at olamiga yetaklaydi, kichik kitobxonning yoshi bilan darajasini hisobga oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sariyev SH. Boshlang'ich sinf o'qish darslarida matn ustida ishlash orqali nutq o'stirish (metodik qo'llanma) –T.: Yurist-media markazi, 2010. –76 b.
2. Mahmudov N. O'qituvchi nutqi madaniyati.– T.: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi, 2009. – 12-31 b.
3. Mamatova. G Boshlang'ich sinf o'quvchilarida adabiy tushunchalarni shakllantirish metodikasi.–T.: Istiqlol, 2010. –55 b
4. .Matchonov S., G'ulomova X., Suyunov M., Boqiyeva H. Boshlag'ich sinflarda o'qish darslarini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish.–T.: Yangiyo'l poligraf servis, 2008. –224 b.